

Prof. dr hab. Ewa Filipiak
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego
W Bydgoszczy

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Agaty Szwech

**pt. Biograficzne uczenie się w świetle dzienników Haliny Semenowicz
napisanej pod kierunkiem dr hab. Hanny Solarczyk - Szwec, prof. UMK ;
promotor pomocniczy: dr Tomasz Maliszewski**

Temat pracy doktorskiej mgr Agaty Szwech brzmi: *Biograficzne uczenie się w świetle dzienników Haliny Semenowicz*. Jasno zatem w temacie został określony zarówno przedmiot badań, obiekt badań oraz sugerowana/ zastosowana metodologia. Projekt badawczy doktorantki w zapowiedzi jest niezwykle wyzowaniem. Zwykle takim oryginalnym przedsięwzięciom towarzyszy nie tylko ogrom możliwości (poznawczych, badawczych), ale też i pułapki, przeszkody które utrudniają/ czasami uniemożliwiają realizację przyjętych wcześniej celów. Zanim przejdę do recenzji zrealizowanego projektu doktorskiego chciałabym zwrócić uwagę na ważne, z perspektywy poczynionych w recenzji uwag, konteksty uwrażliwiające na możliwości/ograniczenia realizacji tego projektu, które są związane z jednej strony z samą osobą Haliny Semenowicz – pedagoga inicjującego i otwierającego przestrzeń myślenia o nowych sposobach pracy z dzieckiem, przybliżającego nowy, alternatywny model edukacji, pedagoga zanurzającego się w freinetowską sieć nauczycieli *Ecole Moderne* od lat 60- tych. Z drugiej strony chciałam zwrócić uwagę na wybrane podejście badawcze - przestrzeń metodologii badań jakościowych, które przyciąga badaczy otwartością w zakresie sposobów gromadzenia i wykorzystywania danych empirycznych, ale jednocześnie tworzy niebezpieczeństwo wpadania w pewne pułapki (zwłaszcza w procedurze interpretacji materiału empirycznego).

Przedmiotem poznania w recenzowanym projekcie badawczym jest biograficzne uczenie się Haliny Semenowicz mające miejsce w określonej ramie czasowej, wyznaczonej rejestrowanymi w dziennikach doświadczeniami i przeżywaniem codzienności. Halina Semenowicz była prekursorką pedagogii Celestyna Freineta w Polsce, pedagogii która w

sposób znaczący wpłynęła na zmianę edukacyjną, była jedną z silniejszych alternatyw edukacyjnych okresu transformacji ustrojowej PRL.

Wielkie nurty teoretyczne, systemy i kierunki minionych lat są przedmiotem analiz teoretyków i badaczy zmian oświatowych. Rekonstruując prądy i kierunki, wyznaczając ramy czasowe ich pojawienia się, zasięg terytorialny rozwoju szkoły myślowej czy wdrażanego innowacyjnego/alternatywnego modelu, okres jego rozkwitu, wyłaniając i analizując ważniejsze daty w rozwoju nurtu, ośrodki i osoby, które wpłynęły na program prądu i jego recepcję w Polsce, badacze ukazują pułapki, krytykę, polemiki, próbują odpowiedzieć na pytanie: w jaki sposób wpłynęły one na zmianę myślenia o edukacji (por. np. analizy i badania oświatowe realizowane przez B.Śliwerskiego). Takie analizy pozwalają wyłonić pulsujące kategorie pedagogiczne, tworzą możliwość rzeczywistego poznania i zrozumienia zmiany. Dziedzictwo wielkich myśli pedagogicznych i ich rekonstrukcje były przedmiotem wielu wartościowych opracowań. Należą do nich prace także o międzynarodowym zasięgu jak np. „*Thinkers on Education*” (*Myśliciele o wychowaniu*) ukazujące poglądy 100 najwybitniejszych myślicieli, uczonych, filozofów, pedagogów którzy podejmowali tematy edukacyjne. Wśród tych 100 myślicieli (pedagogów wszech czasów) są reprezentanci filozofii klasycznej, badacze kształtujący myśl i praktykę pedagogiczną. Jest wśród nich Celestyn Freinet i jego koncepcja - *Nowoczesna Szkoła Francuska Technik Freineta*, koncepcja, którą Halina Semenowicz miała możliwość poznania u źródła, realizując staż u samego „Mistrza” twórcy koncepcji, wnikając, podczas wizyt studyjnych, w kultury różnych klas freinetowskich, uczestnicząc w kongresach ICEM, spotkaniach RIDEF, odkrywając i przeżywając codzienność kultury uczenia (nauczycieli i uczniów) *Ecole Moderne*. Ruch freinetowski jest do dziś ruchem kooperatywnym, w którym wspólnie tworzy się refleksję nad organizowaniem działalności /aktywności edukacyjnej uczniów, współuczestniczy się w dzieleniu się praktyką nauczycieli *Ecole Moderne*. Halina Semenowicz miała okazję doświadczania różnych rodzajów uczenia się w budowanej i kulturowo usytuowanej sieci freinetowskiej.

Czy pozyskane przez mgr Agatę Szwech do realizacji projektu doktorskiego dzienniki Haliny Semenowicz – oryginalny materiał narracyjno-biograficzny – są materiałem pamięci indywidualnej (i społecznej), intelektualnej i emocjonalnej diarystki?, Czy z analizy dzienników wyłaniają się epizody tworzonej tożsamości pedagogicznej nauczyciela – „freinetowca”? Czy można dokonać rekonstrukcji indywidualnej drogi stawania się

„freinetowcem”, wrastania Haliny Semenowicz w sieć Nowoczesnej Szkoły Francuskiej *Ecole Moderne*?

Nie ulega wątpliwości, że badania biograficzno-narracyjne mają istotne znaczenie w sposobach analizowania zjawisk oświatowych. *Narracja o sobie* zawsze jest uwikłana w sieć historii tworzonych przez otoczenie społeczno-kulturowe.

Czy analiza dzienników Haliny Semenowicz (nauczyciela mającego szansę „zanurzenia się w kulturze nowoczesnej szkoły *Ecole Moderne*”) dostarcza informacji o sposobach jakich ona sama doświadczała i interpretowała rzeczywistość społeczną /edukacyjną? Czy analiza i interpretacja materiału empirycznego pozwoliła doktorantce wyjść poza jej perspektywę indywidualną i odkrywać ogólne wzorce uczenia się (nauczyciela, freinetowca, człowieka w określonej fazie rozwoju/starości)? Czy analiza dzienników Haliny Semenowicz pozwoliła doktorantce w „*małych narracjach – odkryć echo wielkich narracji*”, w szczególności echo wielkich narracji edukacyjnych? (jeśli tak – to jakich?)

Czy pułapki i „grzechy główne” popełniane przez badaczy wykorzystujących w badaniach dorosłych metodę biograficzno-narracyjną przed którymi przestrzega M. Malewski (2010) stanowiły ograniczenia dla realizacji tego projektu? (naiwny psychologizm, koncentracja na faktualności biografii, statyczność perspektywy poznawczej czy ateoretyczność badań)

Te pytania towarzyszyły mi podczas zapoznawania się z projektem doktorskim Agaty Szwach i raportem z jego realizacji przedstawionym w dysertacji.

Dokonując dalej recenzji, będę łączyć ocenę badawczych kompetencji mgr Agaty Szwach, które ujawniły się w rozprawie, z oceną samego projektu i jego wartości dla pedagogiki. Nie ograniczę się jednak do oceny, gdyż chcę podjąć z Autorką dyskusję na temat pewnych wątków obecnych i nieobecnych (a czy możliwych?) w pracy.

Pola tematyczne **kontekstu teoretycznego** rozprawy są rozłożone w dwóch rozdziałach. Pierwszy z nich, stanowiący **ramę teoretyczną** badań oparty jest na szerokim zestawie literatury, podjętych próbach jej porządkowania, dowodzi, że doktorantka podeszła do tekstów źródłowych refleksyjnie i świadomie. Konstrukcja tego rozdziału jest przemyślana, Doktorantka swoje rozważania prowadzi od kontekstu bardziej ogólnego, w którym przedstawia biografię i jej miejsce w andragogice, zwracając uwagę na biografię jako przedmiot badania do szczegółu - poddania analizie i interpretacji kluczowej „pulsującej” w projekcie kategorii – biograficznego uczenia się dorosłych. Rozważania teoretyczne zawarte

w części I zamyka rozdział *specyfika uczenia się w późnej dorosłości*. Przyznam, że z całego dojrzałe napisanego rozdziału I – ten nie jest dla mnie satysfakcjonujący. Brak jest ukazania specyfiki psychologicznego portretu późnej dorosłości, w którym doktorantka poddaje głębszej analizie procesy ważne dla późniejszej interpretacji doświadczeń wyłonionych z analizy dzienników Haliny Semenowicz. Moja uwaga recenzencka dotyczy rozważenia możliwości wzbogacenia dyskusji i interpretacji problemu o teksty psychologiczne np. Anny I. Brzezińskiej *Potrzeba i specyfika uczenia się w okresie późnej dorosłości*. Myślę, że recepcja tego tekstu wzbogaciłaby interpretację materiału empirycznego i pomogłaby w odpowiedzi na pytanie „*W czym przejawia się specyfika uczenia się w starości na przykładzie Haliny Semenowicz?*”

Drugi rozdział dysertacji przedstawia biografię Haliny Semenowicz. Doktorantka charakteryzuje dwa wątki istotne w jej biografii: (1) życie rodzinne, edukację i pracę zawodową Haliny Semenowicz oraz (2) Halinę Semenowicz jako twórczynię ruchu freinetowskiego w Polsce. A.Szwech we wstępie informuje, że prezentacji życiorysu H. Semenowicz dokona w oparciu o dokumenty osobiste: dzienniki, wspomnienia, notatki, artykuły, wspomnienia przyjaciół, współpracowników. Rozdział ten ostatecznie został w większości napisany w oparciu o maszynopis autorstwa H.Semenowicz „*Bez tytułu*” oraz tekst autorstwa Marii Kościuszko *Dr Halina Semenowicz – pedagog poszukujący*. Pierwszy wątek biograficzny jest nasycony ważnymi epizodami. Myślę, że fakt przygotowywania pracy doktorskiej (także magisterskiej) przez H.Semenowicz pod kierunkiem prof. Suchodolskiego nie był bez znaczenia w budowaniu jej tożsamości pedagogicznej i uczenia się warsztatu metodologicznego, dał swoisty *background* myślenia naukowego (szkoda, że w przypisie nie załączono tytułu dysertacji). W moim odczuciu niewystarczająco został przedstawiony wątek Haliny Semenowicz jako twórczyni ruchu freinetowskiego w Polsce. Wątek ten jest przedstawiony dość powierzchownie. Brakuje w nim ważnych epizodów znaczących dla tworzonego ruchu freinetowskiego w Polsce, np. organizacji dwóch międzynarodowych spotkań przedstawicieli i sympatyków Nowoczesnej Szkoły Francuskiej Technik Freineta *Ecole Moderne* (Recontre Internationale des Educators Freinet), które odbyły się w Polsce: RIDEF w 1976 roku (Płock) i RIDEF 1996 (Kraków), udziału i zaangażowania Haliny Semenowicz w organizację tych przedsięwzięć. Analizowane dokumenty biograficzne są uwikłane temporalnie i obejmują czas wydarzeń istotnych w ruchu freinetowskim. Brakuje informacji o próbie tworzenia sieci wsparcia nauczycieli w odkrywaniu pedagogii Freineta w latach 90-tych, poprzedzających utworzenie *Polskiego Stowarzyszenia Zespołu Animatorów*

Pedagogiki Freineta. Czy doktorantka podjęła próbę dotarcia do archiwum PSAPF czy dokumentacji *Komitetu Upowszechniania Pedagogiki Freineta*? Próba zrekonstruowania kontekstu społeczno-kulturowego tworzonego ruchu freinetowskiego w Polsce z pewnością uwrażliwiłaby badaczkę na epizody obecne/nieobecne w dziennikach Haliny Semenowicz.

Projekt metodologiczny badań opracowano starannie. Agata Szwech przedstawia przedmiot badania i poznawania, cele badawcze. Stawia pytania w sposób przemyślany i zgodny z przyjętą procedurą badawczą. Kluczową kategorią analityczną jest **biograficzne uczenie się Haliny Semenowicz**. Jak sama doktorantka zauważa biograficzne uczenie się „jest silnie związane z osobą, czasem i kontekstem” (s.77). Głównym celem planowanych badań jest „poznanie osoby Haliny Semenowicz, realizowanych przez nią aktywności zawodowych, społecznych i edukacyjnych przez pryzmat zapisów w jej dziennikach”, „poznanie doświadczeń biograficznych diarystki składających się na proces uczenia się”, „opisanie specyfiki uczenia się w późnej dorosłości”. (s.77). Poszukiwała zatem odpowiedzi na pytanie: „dlaczego, czego i jak uczy się Halina Semenowicz w świetle dzienników? Jakie kategorie wydarzeń doświadczanych przez badaczkę tworzyły kontekst biograficznego uczenia się? W jakich okolicznościach uczyła się Semenowicz? Jakie czynniki warunkowały uczenie się H.Semenowicz?” „Czemu służy biograficzne uczenie się H. Semenowicz? W czym przejawia się specyfika uczenia się w starości na przykładzie Haliny Semenowicz?”

Do analizy dzienników wykorzystano: metodę opracowania materiału źródłowego zaproponowaną przez Elżbietę Dubas; metodę analizy danych jakościowych w ujęciu K. Rubachy oraz Matrycę R.Padillego (s.82). Doktorantka przyjęła następujący schemat opracowania materiału narracyjnego: (1) określenie kategorii, które stanowiły podstawowe kierunki odczytania analizowanych dzienników – były to obszary uczenia się wyłonione z pracy Legranda „Obszary permanentnej samoedukacji” (komunikowanie, cielesność, czas, przestrzeń, sztuka, obywatel, moralność, technika, zmysł naukowy); (2) opracowanie zestawu pojęć stanowiących rozwinięcie wyjściowych kategorii z wykorzystaniem analizy frekwencyjnej (rejestr częstości stosowanych przez narratora określeń); (3) uporządkowanie zestawu kategorii; (4) opis analizowanego obszaru uczenia się.

Przyjęta przez Agatę Szwech procedura badawcza umożliwiła realizację projektu. Czy jednak doktorantka rozważała inne „filtry” analizy interpretacji faktów obecnych w wypowiedzi narratora i czy te które przyjęła nie stanowiły ograniczenia (jaka jest Jej refleksja po zrealizowaniu projektu)? Czy przyjęte za Legrandem obszary edukacji stworzyły krytyczną

przestrzeń do problematyzowania i rekonstrukcji znaczeń ujawnionych w pamiętnikach Haliny Semenowicz?

W rozdz. III Agata Szwech podejmuje krytykę zewnętrzną dzienników, uzasadnia dobór próbki badawczej. Warto zauważyć, że Halina Semenowicz zapiski pamiętnikarskie rozpoczyna w wieku 58 lat (ma już za sobą doświadczenia pedagogiczne, doświadczenie nauczyciela freinetowca, które zdobyła uczestnicząc w międzynarodowej społecznej sieci uczenia się). Materiał narracyjno-biograficzny stanowi 37 kalendarzy, które diarystka gromadziła od 1968 do 2004 roku. Jak wskazuje doktorantka dzienniki z lat 1968-1978 są ubogie w treść (s.83) i słusznie za P.Rodakiem klasyfikuje je jako „buchalterie”. Rzadko bowiem wyraża w nich diarystka refleksje, dokonuje oceny. Krytyka zewnętrzna dzienników jest przedstawiona poprawnie. Zastanawiam się jednak - mimo wskazanych argumentów – nad wyborem dzienników do analizy i interpretacji. Dlaczego doktorantka podejmując wybór próby np. nie uwzględniła lat krytycznych dla tworzonego ruchu freinetowskiego i uczenia się w sieci. Analiza obejmuje bowiem 6 kalendarzy z lat: 1979, 1982, 1989, 1992, 1999, 2001.

Ogólnie jednak, oceniając projekt metodologiczny badań można stwierdzić, że jest on na tyle przemyślany, rozbudowany i złożony, że umożliwił uzyskanie wieloaspektowych danych na temat przedmiotu badań i ich kilkupłaszczyznową analizę.

Czwartą, obszerną część dysertacji stanowi rozdział, w którym Agata Szwech przedstawia obszary biograficznego uczenia się w dziennikach Haliny Semenowicz. Wskazane kategorie analityczne dotyczą jednak przede wszystkim jawnej warstwy tekstu, brak jest w nich interpretacji i problematyzowania ukierunkowanego na cechy i specyfikę uczenia się w starości, rekonstrukcji znaczeń, odkrywania tożsamości diarystki. Uwaga ta dotyczy wszystkich analizowanych obszarów uczenia. Np. w rozdziale „przestrzeń jako obszar uczenia się” wyjazdy Haliny Semenowicz analizowane są wyłącznie jako „turystyczne”, a przecież Jej podróże zagraniczne były w większości podróżami ukierunkowanymi na uczenie się społeczne w sieci. Takie były wyjazdy związane z uczestnictwem w RIDEF, FIMEM, zagraniczne podróże – wizyty studyjne w Szwajcarii (kilkukrotna wizyta u socjologa - freinetowca Petera Steigera, wizyty w jego klasie) czy trzymiesięczna podróż Haliny Semenowicz do Francji. Być może zapiski w dzienniku nie pozwoliły na odkrycie sensu tych wyjazdów i ukierunkowały doktorantkę wyłącznie na pokazanie jawnej strony narracji. Problem „komunikacji” także nie uwzględnia specyfiki

konstruowania sieci wymiany informacji i komunikacji w ruchu freinetowskim. Rozdział, w którym doktorantka poddaje analizie „Zmysł naukowy jako obszar uczenia się w dziennikach Semenowicz” również nie jest krytyczną analizą problemu.

Szkoda, że nie udało się doktorantce zrekonstruować na przykładzie analizowanego materiału narracyjnego jednostkowej teorii starzenia się na tle specyfiki starzenia się i uczenia się w późnej dorosłości.

Recenzowaną pracę kończą wnioski z przeprowadzonych badań, w których doktorantka przedstawia edukacyjne wymiary obszarów uczenia się Haliny Semenowicz w świetle Jej dzienników.

Agata Szwech ma świadomość, iż zabrakło w realizacji jej projektu doktorskiego poszukiwania mechanizmów konstruowania i nadawania znaczeń jakie Halina Semenowicz przypisywała rzeczom i sytuacjom interpretując rzeczywistość społeczną. Doceniam tą autorefleksję.

Konkluzja

Przedstawioną mi do recenzji pracę oceniam pozytywnie. Każda jej część została przemyślana i zrealizowana z widocznym wkładem pracy twórczej Autorki i zgodnie z wymaganiami dla naukowych prac badawczych. Agata Szwech wykazała się znajomością literatury przedmiotu i umiejętnością jej wykorzystania. To, czego doktorantka dokonała, jest wyraźnym znakiem przygotowania Jej do prowadzenia badań naukowych. Doktorantka zna i prawidłowo stosuje właściwe dla nauk społecznych i dla danej problematyki metody badawcze, potrafi prawidłowo zaplanować, zorganizować i przeprowadzić badanie empiryczne, a następnie zinterpretować jego wyniki. Chociaż interpretacja i problematyzacja znaczeń wyłaniających się z analizy materiału empirycznego była nieco słabszą stroną recenzowanej pracy.

Rozprawa Agaty Szwech dotyczy ważnego naukowo i społecznie zagadnienia – biograficznego uczenia się, jest interesująca metodologicznie, wnosi nowe informacje do pedagogiki, jest zatem w pełni satysfakcjonująca, gdy mowa o spełnieniu wymogów obowiązującej Ustawy o tytule naukowym i stopniach naukowych.

Wnoszę o dopuszczenie mgr Agaty Szwech do publicznej obrony.

Bydgoszcz, 30 września 2017

Ewa Filipiak

